

Petrokultur och energihistoria

Jens Millkrantz, Anna Åberg, Kristoffer Ekberg & Susanna Lidström

År 1977 uttalade sig Energikommisionens ordförande Ove Rainer i *Göteborgs-Posten*, bland annat med anledning av de klimatrelaterade riskerna med ett fortsatt användande av fossila bränslen. Rainer försäkrade sina läsare att Energikommisionens föreslagna reformer inte skulle inskränka svenska medborgares oljeberoende praktiker, såsom bilburna söndagsutflykter: "Privat bilägande är en mänsklig rättighet, en absolut förutsättning för frihet".¹ Rainers uttalande illustrerar att oljerelaterade normer och praktiker – i det här fallet privatbilism som frihetssymbol och mänsklig rättighet – hade blivit så självklara att de var svåra att kritisera till och med när vetenskaplig forskning pekade på att en fortsatt förbränning av fossila bränslen kan orsaka allvarliga klimatförändringar.

Olja är en råvara som huvudsakligen har använts som drivmedel för transporter och som bränsle för värmealstring och elektricitetsproduktion. Men oljan är också ett råmaterial som kan användas för att producera en närmast oändlig mängd andra varor. De förädlade oljeprodukterna kan delas in i två kategorier: konsumtionsvaror riktade till privatpersoner, exempelvis plastleksaker, kosmetika och kläder av syntetiska tyger, och insatsvaror riktade till industrier och jordbruk, som kemikalier, industriplaster och konstgödsel. Redan vid 1970-talets slut, då Ove Rainer uttalade sig om bilägande, återfanns oljan i ett stort antal konsumtionsvaror och industriella tillverkningsprocesser i det industrimoderna Sverige, bortom de bensinslukande motorerna i landets bilflotta. Oljans oräkneliga användningsområden, och de många socio-tekniska system som byggts upp för att förse världen med petroleumprodukter, har format materiella, semiotiska, ekonomiska och känslomässiga stigberoenden som visat sig mycket svåra att bryta. Idag är oljan och oljeprodukterna en så grundläggande förutsättning för socioekonomiska och kulturella processer, idéer och praktiker att det är svårt att föreställa sig en värld bortom oljan.²

1 "Intresset för kol som alternativ till oljan större i våras än idag," *Göteborgs-Posten*, 4/11 1977.

2 Jmf. de bevingade orden "it is easier to imagine an end to the world than an end to

Trots dess helt avgörande roll för det moderna samhällets uppkomst och utveckling har oljan varit förvånansvärt frånvarande i historisk forskning, med vissa undantag för specifikt energihistorisk forskning. Samtidigt har oljan och oljerelaterade idéer och praktiker tagit allt större plats inom andra humanistiska discipliner, såsom miljö- och energihumaniora. I denna översiktsartikel introducerar vi den forskning från dessa fält som samlats under begreppet petrokulturer (*petrocultures*). Vi ger en övergripande bild av vad begreppet betyder, var forskningsfältet kommer ifrån och hur det har utvecklats. Vi argumenterar sedan för att petrokultur-begreppet kan ge nya perspektiv och teoretiska infallsvinklar på etablerade historiska fält, såsom ekonomisk historia, kulturhistoria och miljöhistoria, inte minst genom att synliggöra materiella aspekter av det moderna samhällets form. Vi hävdar sedan också det omvända: att vi som historiker kan bidra till petrokultur-fältet genom att visa hur petrokulturer och oljeberoenden har skapats och förändrats över tid. Slutligen menar vi att empiriska studier av hur svenska petrokulturer har uppkommit och utvecklats kan addera viktig ny kunskap till fältet, som hittills framför allt har fokuserat på hur oljeutvinning och produktion har format länder som exporterar olja till resten av världen. Svenska studier kan öka kunskapen om hur oljan formar samhällen i importberoende länder, på grundläggande men mindre uppenbara sätt. I förlängningen kan sådana studier också bidra till ökad förståelse för oljans transnationella flöden och påverkan.

Vad är petrokultur?

Begreppet petrokultur syftar enligt petrokultur-forskarna Sheena Wilson, Adam Carlson och Imre Szeman till att förstå olja som en faktor och förutsättning, i både materiellt och immateriellt hänseende, som påverkar våra individuella och samhälleliga möjligheter och val.³ Litteraturvetaren Stephanie LeMenager menar att petrokulturer består av *petroleum media*, definierat som oljeberoende produkter som medierar våra relationer till varandra, andra livsformer, och objekt.⁴ Petrokultur som deskriptivt begrepp ämnar alltså beskriva hur kulturella ideologier och praktiker formar och

---

capitalism” som har tillskrivits såväl Fredric Jameson som Slavoj Žižek. Se t.ex. Mark Fisher, *Capitalist Realism. Is There No Alternative?*, London 2009; Petrocultures Research Group, *After Oil*, Edmonton 2016.

- 3 Sheena Wilson, Adam Carlson & Imre Szeman, "On Petrocultures. Or, why we need to understand oil to understand everything else", i *Petrocultures. Oil, Politics, Culture*, Sheena Wilson, Adam Carlson & Imre Szeman (red.), Montreal 2017, s. 12.
- 4 Stephanie LeMenager, *Living Oil. Petroleum Culture in the American Century*, Oxford 2014, s. 6.

formas av olja, oljeindustrin och oljeprodukter. På det sättet blir begreppet ett verktyg för att synliggöra det moderna samhällets fundamentala sammanvävning med oljan.

Forskningen i fältet belyser hur oljan är en ständig följeslagare i vår vardag. Den återfinns som bränsle i de transporter som underbygger hela vårt konsumtionssystem, inklusive servicetjänster och inom media och kulturbranschen. Oljan var en förutsättning för den konstgödselrevolution som tillsammans med högavkastande grödor förändrade jordbruket i grunden under andra halvan av 1900-talet.⁵ Petrokemiska produkter har gett upphov till plast, textilier och mediciner: utan olja inga vinylskivor eller någon silvertejp, inga nylonstrumpor eller datorer. Den politiske ekonomen Adam Hanieh beskriver hur utvecklingen av petrokemikalier har gjort att oljan vävts in i vår sociala existens och vardag, samtidigt som dess allestädes närvaro har gjort den nästintill osynlig.⁶ Kort sagt menar Hanieh, i likhet med andra forskare i fältet, att det kan vara svårt att se oljeskogen för alla plastträd.

Petrokultur-forskningen kan ses som en del av en materiell vändning inom humaniora, i och med dess samtidiga fokus på materiella och semiotiska analyser av samhällseliga fenomen. Genom att fokusera på immateriella idéer å ena sidan och materiella ting och praktiker å den andra förbinder petrokultur-begreppet energi- och kulturhistoria.

Intresset för olja som kulturellt fenomen kan sägas ha börjat med författaren och litteraturvetaren Amitav Ghoshes recension av Abdelrahman Munifs skönlitterära bok *Cities of Salt* med titeln "Petrofiction. The oil encounter and the novel" från 1992.⁷ Ghoshes text återopas ofta som startpunkten för ett akademiskt intresse för petrofiktion, det vill säga skönlitterär text som berör erfarenheter av oljeutvinning, särskilt i koloniala sammanhang. Ghoshes konceptualisering av petrofiktion har haft ett betydande inflytande på det bredare petrokultur-fältet, och gjort att fältet idag har starka kopplingar till litteraturvetenskaplig forskning.

Petrokultur som namngivet forskningsfält växte fram under 2010-talet i Kanada och USA med kulturvetarna Sheena Wilson och Imre Szeman som centralgestalter. 2011 grundades Petrocultures Research Group vid University of Alberta och följande år anordnades den första konferensen på temat; en konferens som sedan dess hållits vartannat år.⁸ År 2012 redigerade en av

5 Se t.ex. Adam Hanieh, "Petrochemical empire. The geo-politics of fossil-fuelled production", *New Left Review* 2021:130; Vaclav Smil, *Oil. A Beginner's Guide*, London 2017; Wilson, Carlson & Szeman 2017.

6 Hanieh 2021, s. 28.

7 Amitav Ghosh, "Petrofiction. The oil encounter and the novel", *The New Republic*, 2/3 1992, s. 29–33.

8 Med undantag för 2020 då corona-pandemin förhindrade fysiska möten.

forskargruppens medlemmar, konstvetaren Daniel Worden, tillsammans med konsthistorikern Ross Barrett ett specialnummer om ”Oil Culture” i *Journal of American Studies*.⁹ År 2014 publicerade Worden och Barrett en antologi med samma namn, och 2017 utkom Wilsons, Carlsons och Szemans antologi *Petrocultures. Oil, Politics, Culture*.¹⁰ Dessa två antologier har blivit tongivande i fältet och har spridit begreppet petrokultur, eller oljekultur, till en bredare publik.¹¹

Forskningen inom petrokultur-fältet har hittills dominerats av andra discipliner än historia. Det går till och med att argumentera för att petrokultur-forskningen har positionerat sig mot ett visst slags historisk forskning. Ett exempel på verk som fungerat som bollplank för petrokultur-fältet är ekonomihistorikern Daniel Yergins massiva bok *The Prize. The Epic Quest for Oil, Money, and Power*, som med bred pensel beskriver oljans politiska och ekonomiska roll i 1900-talshistorien, med fokus på USA.¹² Petrokultur-forskare har kritiserat Yergin för att fokusera på ett fåtal ”stora män” i form av industrialister, statsmän och uppfinnare som egenhändigt format världens (olje)historia.¹³ Av den anledningen har liknande energihistorisk forskning framför allt använts som bakgrund för de mer teoretiskt och synkront orienterade petrokultur-studierna. Oljan har dock varit ett centralt studieobjekt i amerikansk energihistorisk forskning, vilket syns i tidskrifter som *Journal of Energy History* och *Technology & Culture*.

Till skillnad från den energihistoriska forskningen som behandlat olja har forskare som samlats under begreppen energihumaniora och petrokultur mer intresserat sig för relationer, samspel och kulturella mönster än oljebolag och partipolitiska aktörer. Här har fokus i stället legat på att förstå de olika kulturella uttryck som oljan (re)producerat. Forskare med en bakgrund inom litteratur- och filmvetenskap – särskilt dem med ett intresse för eko-kritik – har pekat på oljans osynlighet i samhällsideologier och kulturella uttryck, samtidigt som de flesta grundläggande idéer om vad ett gott liv är inbegriper förbränning av fossila bränslen. Litteraturvetare med ett intresse för olja har frågat sig vad som skulle hända om de litterära epokerna romantiken, upplysningen, modernismen i stället skulle

9 Daniel Worden & Ross Barrett, ”Oil culture. Guest editors’ introduction”, *Journal of American Studies*, 2012:2, s. 269–272.

10 Daniel Worden & Ross Barrett (red.), *Oil Culture*, Minnesota 2014; Wilson, Carlson & Szeman 2017.

11 För en längre bakgrund om petrokultur-forskningens historia, se Axel Goodbody & Bradon Smith, ”Stories of energy. Narrative in the energy humanities”, *Resilience. A Journal of the Environmental Humanities*, 2019:2–3.

12 Daniel Yergin, *The Prize. The Epic Quest for Oil, Money, and Power*, New York 1990.

13 Se t.ex. Hannah Appel, Arthur Mason & Michael Watts, ”Introduction: oil talk” i *Subterranean Estates. Life Worlds of Oil and Gas*, desamma (red.), Ithaca och London 2018, s. 1.

delas upp efter de olika energislag som gjorde epokenas texter möjliga. Litteraturkritikern Patricia Yaeger skriver exempelvis att ”vi behöver kontempera litteraturens relation till de högljudda, osynliga, energiproducerande atomer som genererar världsekonomier och driver vår läsning”.¹⁴ Ett sätt att få syn på detta osynliga kan enligt Yaeger vara att använda en metodologi för läsning som hon kallar *the energy unconscious* (inspirerad av litteraturkritikern och statsvetaren Fredric Jamesons *political unconscious*). Genom att vara uppmärksamma på hur argument, karaktärer, symbolik och aktiviteter i ett narrativ är beroende av förgivettagna energitillgångar, kan vi tydliggöra hur energi eller olja har blivit naturaliserade som något som ”bara finns där.” Ett medvetandegörande av energin visar i stället hur den är något som formar karaktärernas socioekonomiska kontext, relationer och livssituation, och även mer specifikt praktiker kring konsumtion och produktion, som ofta kan vara konfliktfyllda. Samma metod kan synliggöra hur energins vardagliga materialitet manifesteras i våra liv i allt från lysknappar till brador, från matlagning till luftföroreningar. Genom sin betoning på villkorade och historiskt föränderliga materiella förutsättningar lämpar sig därför Yaegers synsätt utmärkt för historiska perspektiv och frågor.

Genusanalys är ett annat viktigt inslag i petrokultur-forskningen. Kopplingen mellan maskulint kodade aktiviteter och tungt fossilberoende, liksom hur femininiteter och maskuliniteter används för att sälja petroprodukter, har analyserats av flera forskare i fältet.¹⁵ Utifrån en bredare maktanalys har forskare även analyserat de sociala kategoriseringar och makthierarkier som är invävda i de materiella förutsättningarna för en petrokultur, inklusive koloniala hierarkier och ojämlika socioekonomiska relationer mellan utvinnare och användare. Exempel på den här typen av undersökningar är geografen Matthew Hubers *Lifeblood*, som beskriver relationen mellan oljekonsumtion och idéer om frihet under bilismens segertåg i USA under mitten av 1900-talet.¹⁶ Hubers undersökning synliggör den föreställningsvärld som även i Sverige etablerades under efterkrigstiden och som Energikommissionens ordförande Rainer ger uttryck för i vårt inledande citat.

14 Patricia Yaeger, ”Editor’s column. Literature in the ages of wood, tallow, coal, whale oil, gasoline, atomic power, and other energy sources”, *PMLA/Publications of the Modern Language Association of America*, 2011:2 (vår övers.).

15 Se t.ex. Cecily Devereux, ”Made for Mankind’. Cars, cosmetics, and the petrocultural feminine”, i Wilson, Carlson & Szeman 2017; Cara Daggett, ”Petro-masculinity. Fossil fuels and authoritarian desires”, *Millennium: Journal of International Studies*, 2018:1.

16 Matthew Huber, *Lifeblood. Oil, Freedom, and the Forces of Capital*, Minnesota 2013.

Vintery över SSAB:s (Svenska Skifferolja AB) industriområde. I förgrunden ser man mangården till Kvarntorps gård. Foto Harry Eriksson, 1950-tal. Källa: kkk 7532 – Industri, Kumla kommun, <https://kk.kulturhotell.se/items/show/7105>. (4/2 2022).

Andra exempel är statsvetaren Cara Daggett's forskning om energi och effektivitet som kulturella idéer, samt relationen mellan maskulinitet, klimatförnekelse och fossila bränslen.¹⁷ Daggett har argumenterat för att vissa typer av handlingar framför allt i relation till klimatvetenskap har blottlagt vad hon kallar en petro-maskulinitet. Begreppet belyser att oljan inte enbart är ett materiellt bränsle, utan också en symbolisk markör för vissa typer av (kropp)sarbeten. Oljan har gjorts till en viktig symbol för vissa grupper där den signalerar ett misogynt och konservativt avståndstagande från arbeten och åsikter som anses feminina, exempelvis sådana som inkorporerar omsorg om miljön eller naturen.

¹⁷ Cara Daggett, *The Birth of Energy. Fossil Fuels, Thermodynamics, and the Politics of Work*, Durham 2019; Daggett 2018.

Hur kan petrokultur-fältet bidra till svensk historisk forskning?

Forskning om den historiska roll som olja spelat i oljeexporterande länder har växt enormt under senare år, inte minst efter den kraftiga ökningen av ”okonventionell” oljeutvinning (bland annat djuphavsborrning och skifferoljeutvinning) under 2000-talet, peak oil-debatten och diskussionerna om en omställning till förnybara bränslen.¹⁸ Uppmärksammade historiska studier som den politiske teoretikern Timothy Mitchells *Carbon Democracy* eller humanekologen Andreas Malms *Fossil Capital* har undersökt hur politisk och socioekonomisk förändring har hängt samman med fossila bränslen under den moderna perioden.¹⁹ Fokus för den typen av undersökningar har varit hur utvinning och produktion av fossila bränslen har format samhället i stater som utvinner och exporterar olja, eller i stater som har koloniserat andra länders fossila bränslen för egen vinnings skull. Oljans roll i importberoende områden som Sverige och andra delar av Skandinavien har därmed hamnat i bakgrunden, även om vi har sett ett ökat intresse för oljehistoria i Västeuropa de senaste åren, ofta kopplat till forskning om historiska och nutida energiomställningar.²⁰

18 Se t.ex. LeMenager 2014.

19 Timothy Mitchell, *Carbon Democracy. Political Power in the Age of Oil*, London 2013; Andreas Malm, *Fossil Capital. The Rise of Steam Power and the Roots of Global Warming*, London 2016.

20 En snabb blick på den nordiska oljehistoriska forskningen visar både likheter och skillnader. I Norge kommer en petrokultur-konferens att anordnas i Stavanger 2022, och en forskningsgrupp runt *critical petroaesthetics* har bildats på Oslo School of Environmental Humanities. Dock är den energihistoria som skrivs om olja fokuserad på framväxten av den norska oljeindustrin (se t.ex. Helge Ryggvik, ”A short history of the Norwegian oil industry. From protected national champions to internationally competitive multinationals”, *Business History Review* 2015:1), och företagshistoria (se t.ex. Pål Thonstad Sandvik & Espen Storli, ”The quest for a non-competitive market. Standard oil, the international oil industry and the Scandinavian states, 1890–1939”, *Scandinavian Economic History Review*, 2020:3). I Danmark finns forskning om den danska oljeindustrin (se t.ex. Morten Hahn-Pedersen, *A.P. Møller and the Danish Oil*, Köpenhamn 1999) samt hur landet har försökt hantera sitt beroende av fossila bränslen, däribland oljan (se t.ex. Mogens Rüdiger, ”From import dependence to self-sufficiency in Denmark, 1945–2000”, *Energy Policy* 2019). Forskare i Finland har skrivit om det finska oljeberoendet, särskilt relaterat till geopolitik och relationen till Sovjetunionen och Ryssland (se t.ex. Markku Kuisma, ”A child of the cold war – Soviet crude, American technology and national interests in the making of Finnish oil refining” i *Historiallinen Aikakauskirja* 1998:2; Niklas Jensen-Eriksen, ”The first wave of the Soviet oil offensive. The Anglo-American alliance and the flow of ‘Red Oil’ to Finland during the 1950s”, *Business History* 2007:3). Dock finns mindre historisk forskning även i dessa länder om oljekultur i meningens oljans närvaro i befolkningens vardagsliv.

Ett liknande fokus kan ses i en svensk kontext. Energihistoria i Sverige har, i likhet med många andra länder, fokuserat på de energislag som ses som inhemska, och mycket har därmed skrivits om kärnkraft, vattenkraft och förnybar energi.²¹ Oljan har ofta varit närvarande som en hotbild, en kontext och en "bov", men sällan som primärt studieobjekt. Oljeberoendet har ofta diskuterats som ett problem som ska lösas, men mer detaljerade undersökningar om oljans plats i det svenska samhället och dess relation till globala resursflöden saknas. Några få undantag är den forskning som media- och kommunikationsvetaren Annika Egan Sjölander med kolleger, samt historikerna Helena Ekerholm, Thomas Jonter, Arne Kaijser, Per Högselius och Kurt Johnson har bidragit med.²² För att göra en läsning av den svenska energihistorieskrivningen med Patricia Yaeger, så har svensk energihistoria präglats av ett slags *oil unconscious*: oljan har funnits med som en osynlig förutsättning för många av de energipolitiska skeenden som präglat det svenska energisystemet, men oljans specifika historia har till stor del lämnats oskriven. Vi tror att detta hänger ihop med att oljan och oljeindustrin inte har setts som en "inhemsk" teknik och resurs på samma sätt som exempelvis vattenkraften. Ett fokus på (förment) inhemsk produktion kan ses som naturligt eftersom dessa energislag legat till grund för viktiga industriella näringar och för vårt välfärdssystem, och därmed även varit föremål för centrala politiska debatter och skeenden under den svenska 1900-talshistorien.²³ Men ett enögt fokus på inhemska energislag

21 Några exempel på detta är Evert Vedung & Magnus Brandel, *Vattenkraften, staten och de politiska partierna*, Nora 2001; Eva Jakobsson, *Industrialisering av ålvar. Studier kring svensk vattenkraftutbyggnad 1900–1918*, Göteborg 1996; Per Högselius & Arne Kaijser, *När folkbemselen blev internationell. Elavregleringen i historiskt perspektiv*, Stockholm 2007; Stefan Lindström, *Hela nationens tacksambet. Svensk forskningspolitik på atomenergiområdet 1945–1956*, Stockholm 1991; Jonas Anshelm, *Mellan frälsning och domedag. Om kärnkraftens politiska idéhistoria i Sverige 1945–1999*, Stockholm 2000; Maja Fjaestad & Thomas Jonter, "Between welfare and warfare. The rise and fall of the 'Swedish Line' in nuclear engineering", i *Science for Welfare and Warfare. Technology and State Initiative in Cold War Sweden*, Johan Gribbe, Per Lundin & Niklas Stenlås (red.), Sagamore Beach 2010; Inga Carlman, *Blåsningen. Svensk vindkraft 1973 till 1990*, Uppsala 1990.

22 Annika Egan Sjölander m.fl., *Motorspriten kommer! En historia om etanol och andra alternativa drivmedel*, Stockholm 2014; Helena Ekerholm, *Bränsle för den moderna nationen. Etanol och gas i Sverige under mellankrigstiden och andra världskriget*, Umeå 2012; Thomas Jonter, *Socialiseringen som kom av sig. Sverige, oljan och USA:s planer på en ny ekonomisk världsordning 1945–1949*, Stockholm 1995; Arne Kaijser & Per Högselius, "Under the Damocles sword. Managing Swedish energy dependence in the twentieth century", *Energy Policy* 2019:126; Kurt Johnson, *Västsvensk petroleumindustri 1945–2000. Etablering och framväxt*, Göteborg 2004.

23 Se t.ex. Martin Hultman, Ann-Sofie Kall & Jonas Anshelm, *Att ställa frågan – att våga omställning. Birgitta Hambraeus och Birgitta Dahl i den svenska energi- och miljöpolitiken 1971–1991*, Lund 2021; Kristoffer Ekberg & Martin Hultman, "A question of utter

riskerar att missa den roll som ”utländska” bränslen har spelat i den inhemska kontexten.

Oljan har spelat en oerhört viktig roll i framväxten av det industri-moderna Sverige.²⁴ Svenska entreprenörer och ingenjörer var tidiga med att importera fotogen och andra oljeprodukter under slutet av 1800-talet. Allt sedan dess har importvolymerna växt. Sverige upplevde en explosionsartad ökning av oljeimport och oljeanvändning under efterkrigstiden, likt många andra västeuropeiska länder. Under tidigt 1970-tal var oljeanvändningen så omfattande att Sverige var ett av världens mest oljeberoende länder – trots att landet saknar egna oljekällor.²⁵ Efterkrigstidens stegrande oljeimport sammanföll med utvecklingen av det svenska välfärdssamhället. Men få forskare har undersökt oljans roll i välfärdssamhällets framväxt. Med hjälp av perspektiv från petrokultur-fältet skulle forskare kunna undersöka om, och i så fall i vilken utsträckning, välfärdssamhällets framväxt var beroende av oljan som materiell grund. Kan välfärdssamhället till och med tolkas som en slags petrokultur?

Sedan oljekriserna under 1970-talet har olja och andra fossila bränslen till stor del fasats ut ur Sveriges energi- och värmesystem.²⁶ Ändå återfinns oljan och oljeprodukter nästan överallt i det svenska samhället idag, precis som i andra industrialiserade länder.²⁷ Historiskt orienterad forskning som tar dessa förhållanden på allvar skulle kunna undersöka hur svenska petrokulturer har reproducerats eller förändrats över tid. Sådan forskning skulle till exempel kunna undersöka om, och i så fall hur, 1970-talets oljekriser förändrade lokala petrokulturella praktiker och ideologier till exempel i form av energibesparingsinsatser, urbanisering eller i förändrat bostadsbyggande.

Sedan mitten av 1900-talet har oljan möjliggjort transporter med containerskepp, globaliserade försörjningskedjor och *just in time*-logistik.²⁸ Den globaliserade handeln har i sin tur möjliggjort, eller tvingat, svenska konsumenter att köpa varor som producerats på andra sidan jorden. Petrokulturella perspektiv skulle kunna hjälpa oss att nyansera historien om Sverige som ett av världens mest miljömedvetna länder. Denna historia bygger till stor del på en bild av Sverige som ett land där oljeproblemet har

---

importance. The early history of climate change and energy policy in Sweden, 1974–1983”, *Environment and History* 2021, <https://doi.org/10.3197/096734021X16245313030028>.

24 Se t.ex. Hultman, Kall & Anshelm 2021.

25 Ekberg & Hultman 2021.

26 2019 användes 64 av de 83 TWh av petroleumprodukter som tillförs det svenska energisystemet (förluster och icke energianvändning borträknat) till transporter, och de övriga 19 TWh delades upp på ungefär hälften var mellan industrianvändning och bostäder. ET 2021:10, Energimyndigheten.

27 Se t.ex. Adam Dickinson, *Anatomic*, Toronto 2018; Wilson, Carlson & Szeman 2017.

28 Se t.ex. Smil 2017; Wilson, Carlson & Szeman 2017.

”lösts”, i och med att oljan i princip har fasats ut ur den inhemska energi-produktionen, och landets territoriella utsläpp är bland de lägsta i världen. Men om man räknar konsumtionsbaserade utsläpp är Sverige i stället ett av världens största per capita-utsläppare av koldioxid.²⁹ Konsumtionen och resandet är kopplat till historiska ekonomiska och politiska förändringar (bland annat rekordårens ekonomiska tillväxt, välfärdsstatens ekonomiska omfördelningspolitik och globaliseringen av världshandeln), kulturella mönster (till exempel medelklassens stärkta ekonomiska möjligheter och intresse för biläggande och charterresor) och samhällsideologier (bland annat drömmen om självförverkligande genom just konsumtion och resande) som petrokultur-begreppet kan hjälpa oss att analysera. Begreppet kan därför bidra med omläsningar av tidigare historiska perioder, samtidigt som det kan hjälpa oss att förstå vår samtid på ett nytt sätt.

Empiriska petrokultur-studier skulle till exempel kunna undersöka hur svenska petrokulturella subjektiviteter har uppkommit och förändrats över tid. Antropologen Dominic Boyer har i denna kontext lanserat begreppet *energopower* som ett komplement till Michel Foucaults *biopower*. Begreppet är tänkt att erbjuda en ”genealogy of modern power that rethinks political power through the twin analytics of electricity and fuel”.³⁰ *Energopower* fokuserar på de sätt som elektricitet och bränslen (samt de socio-ekologiska och socio-tekniska system och relationer de ingår i) möjliggör och omskär handling samt de subjektiviteter som produktion och konsumtion av elektricitet och bränsle har gett upphov till. I en svensk historisk kontext skulle begreppet exempelvis kunna användas för att spåra hur svenska bilisters subjektiviteter har reproducerats eller förändrats över tid – från Rainers uttalande om privat biläggande som en ”mänsklig rättighet” till Bensinupprorets demonstrationer om låga bensinkostnader och avskaffade energiskatter.

Den svenska arbetarrörelsens kopplingar till fossila bränslen och klimatfrågan är också understuderad. Empiriska studier om ämnet skulle till exempel kunna hämta inspiration från Timothy Mitchells studier av hur sårbarheter i fossila infrastrukturer möjliggjorde för den brittiska arbetarrörelsen att vinna utökade demokratiska fri- och rättigheter. Mitchell menar att den organiserade arbetarrörelsens (hot om) sabotage, strejker och indraget arbete längs kolets transportrutter var en viktig orsak till att ekonomiska och politiska makthavare till slut beviljade arbetare bättre arbetsvillkor och utökade demokratiska rättigheter, exempelvis rätten till facklig organisering och rösträtt.³¹ Kan en liknande dynamik skönjas i Sverige?

29 Statistisk undersökning, <https://ourworldindata.org/consumption-based-co2> (2022-01-27)

30 Dominic Boyer, ”Energopower: An Introduction”, *Anthropological Quarterly* 2014:2, s. 325.

31 Mitchell 2013.

Men oljan har också format mer vardagsnära kulturella praktiker än de ovannämnda storpolitiska skeendena. Det skulle förslagsvis vara möjligt att studera det historiska och moderna sport- och hälsokomplexet, med uppvärmda ishockey-hallar och yoga-studios, oljebaserade funktionstyger, plastiga träningsredskap, prestationshöjande mediciner och resande mellan internationella tävlingar och ligor ur ett petrokulturellt perspektiv.

Sambandet mellan olja, teknik och maskulinitet som vi beskrev ovan är inte förvånande. Men en bredare syn på oljekulturer möjliggör mer nyanserad forskning om hur oljan formar olika genusmönster och hur dessa mönster reproduceras och omförhandlas inom de materiella strukturer som oljan medverkat i att forma. Petrokultur-forskare har visat att även aktiviteter och konsumtionsmönster som historiskt har kodats som feminina är beroende av det petrokemiska komplexet, exempelvis kosmetikaprodukter och modeindustrin.³² Petrokulturella analyser kan visa hur oljan har format kvinnors och mäns liv på olika sätt, och därmed bidra till en djupare analys av hur en genuskodning sker, men också hur oljan har förstärkt traditionella genusmönster och tillhandahållit nya.

Det finns med andra ord ett stort antal petrokulturella teorier och perspektiv som skulle kunna anläggas i historiska undersökningar av Sveriges och Skandinaviens oljehistoria. Det finns dessutom ett stort antal empiriska fall som är utforskade eller underbeforskade.

Hur kan svensk historisk forskning bidra till petrokultur-fältet?

Om vi vänder på argumentet, vad kan vi som historiker och humanister bidra med till petrokultur-fältet? Framför allt menar vi att historiska undersökningar med olja i fokus kan visa hur petrokulturer har skapats, upprätthållits och förändrats över tid. Historiska studier kan visa på att exempelvis svenska petrokulturer och det svenska oljeberoende inte bara finns där som en bakgrund. I stället reproduceras petrokulturer i allmänhet och Sveriges oljeberoende i synnerhet ständigt över tid. Men oljeberoendet har vid flera tillfällen omförhandlats och utmanats, till exempel under 1930- och 1940-talens politiska debatt om ett förstatligande av oljebranschen.³³ Empiriska undersökningar kan således visa på de många olika sätt som idéer om och praktiker kring olja skapas, sprids och omförhandlas i lokala kontexter. På så vis kan historiska perspektiv förankra begreppet petro-

32 Se t.ex. Devereux 2017; Kirsty Robertson, "Oil futures/petrotextiles", i Wilson, Carlson & Szeman 2017.

33 Se t.ex. Jonter 1995.

kultur, som ibland kan bli flyktigt och abstrakt. Det finns troligtvis många fruktbara samläsningar där exempelvis miljöhistoria och kulturhistoria kan bidra med nya perspektiv till fältet.³⁴ Med tanke på petrokulturfältets fokus på vardagliga kulturella praktiker, men i en samtida kontext, är vi övertygade om att kulturanalytiskt influerad historieskrivning kan agera som en brygga mellan fälten. Historievetenskaperna har också en viktig roll i att undersöka petrokulturers förändringar både i termer av brott och kontinuiteter.

Oljehistorier från importberoende länder som Sverige kan bryta det ensidiga fokuset på producentländer i allmänhet, och USA och Kanada i synnerhet, som fältet hittills har präglats av. Studier av lokala petrokulturer kan dessutom bidra till att nyansera historiska mönster och förändringsprocesser av mer global eller transnationell karaktär, bland annat västvärldens modernisering och industrialisering. Här finns vidare potential för intressanta komparationer och en möjlighet att utmana dominerande narrativ.

Ett sådant narrativ är *the great acceleration*, den period från 1940-talet fram till idag då oljan definitivt slog igenom och genom konstgödsling, transport, materialutveckling och energiutvinning helt har förändrat förutsättningarna för hur vi lever våra liv.³⁵ Men den stora accelerationen har sett olika ut i olika länder och regioner. Utvecklingen har varit geografiskt ojämn, därav det relaterade begreppet *the great divergence*.³⁶ Detsamma gäller dess tidliga dimension; den stora accelerationen började vid olika tidpunkter i olika delar av världen. I vissa regioner har den inte inträffat alls, utan är endast kännbar i form av klimatförändringar och andra indirekta effekter. ”Stora berättelser”, som den stora accelerationen, är viktiga att skärskåda, vilket historievetenskaperna är väl skickade att göra.

Historiska empiriska studier kan visa både på oljans betydelse och tillfällen då oljan har tillskrivits en överdriven roll. Det är viktigt att poängtera att olja i sig själv inte skapar världen. Likt annan teknik bör också olja ses som en komponent som är med och formar samhällen och historien genom de system och relationer som den ingår i.³⁷ Specifikt historiskt inriktad petrokultur-forskning är särskilt lämpad för att visa hur dessa system och relationer skapas, upprätthålls och förändras över tid.

34 För en översikt av den miljöhistoriska forskningen se Martin Hultman, ”Temarecension. Miljöhistoria i Sverige – återblick och vitalisering”, *Scandia* 2021:2.

35 J.R. McNeill och Peter Engelke, *The Great Acceleration. An Environmental History of the Anthropocene since 1945*, Cambridge, Mass. 2016.

36 Kenneth Pomeranz, *The Great Divergence. China, Europe, and the Making of the Modern World Economy*, Princeton 2000.

37 Hanieh 2021.

Avslutning

I denna text har vi gett en översikt av det framväxande forskningsfältet petrokultur-studier och visat på några sätt som det skulle kunna ge värdefulla perspektiv till den historiska forskningen. Vi har också velat lyfta den historiska forskningens användbarhet inom petrokultur-fältet.

Som petrokultur-forskningen visar är många av våra vardagliga praktiker beroende av olja. Oljans roll i samhället kan närmast liknas vid en materiell struktur som sätter ramar för agerande både idag och under tidigare historiska perioder. Petrokultur-forskningen har visat att detta inte bara sker genom den centrala roll olja har för skapandet av värme och rörelse utan också för våra kulturella föreställningar. Olja ingår i ett socio-tekniskt och socio-ekologiskt system som hela tiden måste skapas och upprätthållas genom materiell produktion och konsumtion och semiotiskt och kulturellt meningsskapande.

Forskning om petrokulturer ger därför perspektiv på hur den moderna perioden skulle kunna ses i ett nytt ljus. Genom att synliggöra en helt avgörande komponent för det moderna samhällets uppkomst och förändring över tid kan fältet bidra till en ny läsning av Sveriges och andra oljeimporterande länders 1900- och 2000-talshistoria. Även om Sverige inte producerar eller har producerat olja i någon större omfattning är fossila bränslen och olja en central del i landets basindustrier, det industriella jordbruket, och vår omfattande internationella handel, konsumtion och resande.

I inledningen till denna artikel antydde vi att det kan vara lättare att föreställa sig världens undergång än en värld bortom oljan. Även om det skulle vara sant, så tror vi att en historiskt präglad petrokultur-forskning kan hjälpa oss att se alternativ till oljeepoken. Historien visar att förgivettagna kulturella föreställningar och praktiker inte är naturgivna; de har uppstått någonstans vid någon tidpunkt och förändrats och omförhandlats över tid. Historiskt inriktad petrokultur-forskning kan således hjälpa oss att förstå och förklara hur vi har hamnat där vi är idag. Kanske kan den också hjälpa oss att identifiera beprövade metoder för energiomställning som kan inspirera nutidens nödvändiga omställning bort från de fossila bränslena.

Summary

Petrocultures and energy history

Petrocultures is an emerging field in the humanities and social sciences but has so far been surprisingly absent in historical fields of research. In this article, we introduce the concept of petrocultures in relation to Swedish energy history. We explore how petrocultural theoretical concepts and perspectives could be useful for historical analyses by drawing attention to the ubiquitous presence of oil in our everyday lives, not least beyond its use as a fuel and energy source. We also suggest that historical perspectives might significantly inform and expand the petrocultures literature by situating petrocultural ideas and practices in their historical context. Finally, we propose that case studies of Swedish oil dependence might add important dimensions to existing petrocultures research, which so far has focused on export-dependent countries. Swedish energy history can help expand the petrocultures field of research from its present emphasis on how oil extraction and production shape economies, politics and cultures in oil-exporting nations and develop further knowledge on how oil consumption also shapes societies in more subtle ways.

Keywords: petrocultures, energy history, energy humanities, oil culture, oil history